

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

'ונהפוך הוא'

במהלך הלימוד נתמקד בהיבטים השונים של עיקרון 'ונהפוך הוא' השוזר את המגילה כולה. נמשיך בלימוד המגילה לאור ההקבלות בין שני חלקיה: נבחן את הזיקה בין משתה אסתר הראשון [ה'] למשתה אסתר השני [ז], נשווה בין התייעצות המן בביתו והעצה על תליית מרדכי [ה, ט-יז], לבין התייעצות המן המבשרת על נפילתו לפני מרדכי [ו, יב-יד]. לבסוף נעסוק באירוע המרכזי הנטוע בליבה של המגילה: נדודי שנת המלך ומעשה הסוס [ו], ונבקש לעמוד על משמעותו.

1.

בין שני המשתאות של אסתר:

פרק ה' נחלק לשני חלקים המתרחשים שניהם 'ביום השלישי' לצום. המעבר מהאווירה של פרק ד' לזו של פרק ה' הוא חד ביותר - בפרק ד' אנו מצויים באווירת חרדה, הפרק פותח ומסיים בצומם של היהודים. ואילו פרק ה' מתמקד בשני משתאות מלכותיים - ביזמת אסתר.

א | בתחילת הפרק [א-ד] באה אסתר לפני המלך על אף שלא נקראה אליו זה שלושים יום, תוך סיכון חייה. המפגש בין אסתר לאחשוורש מזכיר את המפגש הראשון ביניהם, שבו באה אסתר אל המלך ומצאה חן וחסד לפניו. שימו לב לשינוי שהתחולל בדמותה של אסתר: מה היא עושה אחרת בשתי הפעמים? האם תוכלו לקשור את השינוי להתרחשות בפרק ד'? [התייחסו ללשונות 'עשיה' החוזרות שבע פעמים בדו שיח בין אסתר לאחשוורש].

ב | תחת בקשתה מלפניו על עמה, כפי שצווה עליה מרדכי, מזמינה אסתר את המלך והמן למשתה. יוזמה זו היא הפתעה גמורה במהלך העלילה. במהלך משתה היין שוב פונה המלך לאסתר והיא שוב אינה מגלה את בקשתה אלא מזמינה אותו ואת המן למשתה נוסף. מדוע לא סיפרה אסתר על הגזירה כפי שציווה עליה מרדכי? נסו לשער מה היתה תוכניתה של אסתר. תוכלו להיעזר בתשובות רבות שניתנו בתלמוד הבבלי לשאלה זו, תוך בדיקת המכנה המשותף להן:

תנו רבנן: מה ראתה אסתר שזימנה את המן? רבי אליעזר אומר: פחים טמנה לו, שנאמר יהי שלחנם לפניכם לפת, רבי יהושע אומר: מבית אביה למדה, שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו', רבי מאיר אומר: כדי שלא יטול עצה וימרוד, רבי יהודה אומר: כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית, רבי נחמיה אומר: כדי שלא יאמרו

מצוי לה בכל עת. רבי שמעון בן מנסיא אומר: אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס. רבי יהושע בן קרחה אומר: אסביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא. רבן גמליאל אומר: מלך הפכפכן היה. אמר רבן גמליאל: עדיין צריכין אנו למודעי. דתניא, רבי אליעזר המודעי אומר: קנאתו במלך, קנאתו בשרים, רבה אמר: לפני שבר גאון... מצאו רבה בר אבון לאליהו, אמר לו כמי ראתה אסתר ועשתה כך? אמר לו ככל התנאים וככל האמוראים.

[מסכת מגילה טו ע"ב]

ג | עיקרון 'ונהפוך' הוא חורז את נפילותיו של המן בפרק ז'. עקבו אחרי ההיפוכים בהבנת תכניתו להריגת היהודים, בפרשנות נפילתו לפני אסתר, ובתיאור מעשייו בדברי הרבנו. בחנו את ההיבטים השונים של ההיפוכים, וחשבו כיצד שורש נפילותיו של המן טמון בחלק הראשון של המגילה.

2.

המן ויועציו בביתו [פרק ה']:

להתייעצות זו מקבילה ההתייעצות בפרק ו', יב-יד. מה הרקע להתייעצות בכל מקום ומה תכליתה? כיצד היא משקפת את ההיפוך שחל במצבו של המן? שימו לב לסדר ההתכנסות והדוברים בכל מקום ונסו להסביר את משמעות ההבדלים.

3.

מעשה הסוס: הסיפור על הרכבת מרדכי על הסוס ברחוב העיר על ידי המן ניצב כאמור במרכז המגילה. עד מעשה הסוס - המן עולה ומרדכי יורד. ממעשה הסוס ואילך יורד המן ועולה מרדכי. אותו המעשה מתחיל את נפילת המן ובמקביל גם את עליית מרדכי. אולם נראה כי אם יושמט סיפור זה מהמגילה - לא יגרע מן הנס דבר.

א | מהי לדעתכם משמעות מעשה הסוס כחלק מסיפור המגילה ובמה הוא תורם את חלקו לנס הסופי?

ב | המגילה כולה אינה אלא תיאור ההתמודדות בין המן למרדכי. התמודדות זו ברובה נסתרת היא. פעמיים בלבד מגיעה התמודדות זו לידי עימות ישיר, פעם ראשונה בפרק ג' ופעם שנייה בפרק ו' במעשה הסוס. מהו הצד השווה לשני העימותים הללו, ובמה שונה תגובת מרדכי בעימות הראשון מתגובת המן בעימות השני?

הרחבה: משגיא לגוים - ויאבדם (הרב מ' סבתו)

אין כל ספק כי 'מרכז הכובד' של המגילה הוא במעשה הסוס. עד לאותו רגע עולה המן מעלה מעלה. מדרגת שביעי ברואי פני המלך בפרק הראשון, מטפס המן ועולה, דרך העצה אשר יעץ על ושתי (ולא ראה כי עצה זו תורידהו לבסוף אלי שחת), מטפס ומגיע עד לדרגת משנה למלך: "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כיסאו מעל כל השרים אשר אתו". אף עמדה של יראה וכבוד רוכש לו המן בקרב השרים, "וכל עבדי המלך... כורעים ומשתחוים להמן כי כן צווה לו המלך". כה חשוב המן בעיני עצמו עד כי חשב להשמיד עם שלם, בשל אדם אחד אשר לא מהר לכבדו כראוי. "ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו... ויבקש המן להשמיד את כל היהודים... עם מרדכי". לצורך זה מצליח המן להשיג את הסכמת המלך ואף את טבעתו. טבעת זו - כתב אשר נכתב בחותמה אין להשיב, ומכוח זה מקנה היא לבעליה סמכות

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק"  perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

גדולה יותר משל המלך. במעשה זה מתפקד המן למעשה כמלך, שהרי הוא החותם בטבעת המלך. שלב נוסף בעלייתו המדומה של המן היא בהזמנתו למשתה על ידי אסתר. "אף לא הביאה אסתר... אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי". לשיא עלייתו המדומה מגיע המן כאשר נשאל על ידי המלך: "מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו". אין ספק בעיני המן כי איש זה אינו אלא הוא, "למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני". בעיני רוחו הוא רואה את עצמו כבר כמלך. "יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך, וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר ניתן כתר מלכות בראשו". בדמיונו רואה את עצמו המן כאדם שהגיע לפסגת ההצלחה - למלכות. מנקודה זו מתחילה נפילתו המהירה של המן. כגודל עלייתו כן גודל נפילתו. "משגיא לגויים - ויאבדם". בשלב ראשון נאלץ המן להרכיב את מרדכי על הסוס ולרוץ לפניו כעבד. עוד לא הספיק לבוא אל ביתו אבל וחפוי ראש - וסריסי המלך הבהילוהו אל המשתה, להיות מואשם על ידי אסתר בניסיון להשמיד את עמה. תהליך נפילתו מומחש על ידי מעשהו שלו - "והמן נופל על המטה". אמנם המן עשה זאת כדי לבקש על נפשו ואולם דבר זה רק מגדיל את נפילתו, "ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית?". כעת לא נותר אלא להוסיף משפט אחד כדי להשלים את נפילתו המהירה: "ויאמר חרבונא... גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי... עומד בבית המן". משפט זה משלים את נפילתו וחורץ את דינו - "ויאמר המלך: תלהו עליו". מאיגרא רמא - לבירא עמיקתא. מנגד, חל אצל מרדכי תהליך הפוך. עד למעשה הסוס, נמצא מרדכי בתחתית הסולם. קרוע בגדים ולבוש שק מתהלך מרדכי כשגזירת התליה מתנופפת מעל ראשו. אף ממעמדו בשער המלך נדחה מרדכי, "ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק". כל זה - עד מעשה הסוס. ממאורע זה ואילך מתחילה עלייתו המהירה של מרדכי. בתחילה עולה מרדכי על הסוס, לאחר מכן מתמנה הוא על בית המן ומקבל את טבעת המלך, "ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן". ברגע זה מגיע מרדכי למעמד בו היה המן לפני נפילתו. בשלב הבא, עולה מרדכי למעמד גבוה יותר; "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה". אותם דברים שראה המן בדמיונו - לבוש מלכות וכתר מלכות - ולא ניתנו לו, ניתנים כעת למרדכי.

אם נבוא לכלול את כל הדברים הללו, נוכל לומר כי המגילה כולה אינה אלא תיאור התמודדות בין מרדכי והמן. התמודדות בין נציג היהודים לנציג הגויים. בין הימיני לאגגי, בין זרע רחל לזרע עמלק. התמודדות זו נחלקת לשנים. עד מעשה הסוס, וממעשה הסוס ואילך. שני חלקים אלו מקבילים ומנוגדים. פעמיים בלבד מגיעה התמודדות זו לידי עימות ישיר. פעם ראשונה בפרק ג': "וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן, כי כן צווה לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה". אם בתחילה לא היה המן מודע לעימות זה, באו עבדי המלך וחידדו את המפגש. "ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי". בשלב זה, מודעים שני הצדדים לעימות ואף על פי כן לא נכנע מרדכי: "וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו, וימלא המן חמה".

העימות השני הוא בפרק ו' במעשה הסוס: "ויאמר המלך להמן, מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי". בניגוד לעימות הקודם, נשמע המן למצוות המלך: "ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו".

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק"  perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

ישנו צד שווה בין שני עימותים אלו. בכל אחד מהם מצווה אחד הצדדים במצוות מלך לעשות פעולת עבדות כלפי הצד השני. בפעם הראשונה חלה על מרדכי מצוות מלך - להשתחוות להמן, "כי כן צווה המלך". אין כל ספק כי ההשתחויה היא מעשה עבדות ברוח. בפעם השנייה מצטווה המן על ידי המלך להרכיב את מרדכי על הסוס ולרוץ לפניו. אף מעשה זה הוא מעשה עבדות ברוח, כדברי חז"ל "די מחסורו אשר יחסר לו" - אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו". ואולם הבדל יש בין שני המקרים. בפעם הראשונה עבר מרדכי על מצוות המלך ולא נכנע להמן, ואילו בפעם השנייה נכנע המן מפני מרדכי וקיים את מצוות המלך. אמור מעתה, רצה מלכו של עולם להעמיד במבחן את שתי הדמויות המרכזיות במגילה וזימן למבחן כפול. במבחן זה יתברר מי נכנע מפני מי, ומי ידחה מצוות מלך וימסור נפשו כדי לא להיכנע ליריבו. תוצאות מבחן זה יקבעו את תוצאות המאבק כולו. בפעם הראשונה דחה מרדכי מצוות מלך בשר ודם מפני מצוות מלכו של עולם. במסירות נפש דחה מרדכי מצוות מלך ולא נכנע להמן. עד כמה היה מעשה זה של מרדכי נועז, ניתן ללמוד מתגובת שאר עבדי המלך: "ויאמרו אליו, מדוע אתה עובר את מצוות המלך?" הם אינם תופסים כיצד יכול אדם לסכן את נפשו ולעבור על מצוות מלך. אין לומר כי מרדכי לא ידע את החומרה שבמעשהו, שכן גם לאחר איגרותיו של המן, מתמיד מרדכי בסירובו "וכראות המן את מרדכי בשער המלך לא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה". נמצא כי סירובו של מרדכי להיכנע להמן הוא דבר שבדווקא ולא דבר מקרי. מעימות זה יצא מרדכי כשידו על העליונה. אלא שעדיין יש להמן פתחון פה. יכול היה המן לטעון כי אילו ניתנה לו הזדמנות היה אף הוא דוחה מצוות מלך, ולא היה נכנע למרדכי. משום כך היה צורך בעימות נוסף, עימות בו יצטווה המן במצוות מלך להיכנע למרדכי. עימות זה בא לידי ביטוי במעשה הסוס, בו מצטווה המן לרוץ לפני מרדכי, מצטווה - ונכנע. ראוי לשים לב כי להמן היה קשה שבעתיים לקיים את מצוות המלך מאשר למרדכי. להשתחוות להמן בשעה שהיה בשיא גדולתו ובשעה שכולם נהגו כך - לא היה בכך משום השפלה, ואף על פי כן, לא נכנע מרדכי ודחה מצוות המלך. ואולם אין לך השפלה גדולה יותר בשביל המן, מאשר לרוץ לפני מרדכי בשעה שהוא בשיא גדולתו, ובשעה שידוע כי מרדכי הוא אויבו האישי, ובגללו זומם המן להשמיד את כל עם מרדכי. עם כל זה חזקה על המן מצוות המלך ונכנע המן מפני מרדכי. מעשה זה מוכיח עד כמה חזקה על המן מצוות מלך, ומגלה למפרע כמה מסירות נפש נדרשה ממרדכי כדי לעבור עליה. בריצתו של המן לפני מרדכי, נשלמה ההתמודדות והושלם נצחונו של מרדכי. מרגע שהפיל עצמו המן לפני מרדכי במעשה הסוס מרצונו, שוב אין לו תקומה ועל כורחו ייפול עד תהום. הוא אשר אמרו לו חכמיו וזרש אשתו לאחר שהרכיב את מרדכי על הסוס "אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו - לא תוכל לו כי נפול תיפול לפניו" (ז, ג). ניבאו ואף לא ידעו מה ניבאו. "אם החלות לנפול לפניו" - מרצונך, "לא תוכל לו כי נפול תיפול לפניו" - על כורחך. מעתה ברור מדוע משמש הסוס כנקודת מהפך במגילה וכתחילת נפילת המן. במעשה זה נופל המן מרצונו - וסופו שיהא לנפילה מאונס.

עתה ברור גם חלקו של מאורע זה במגילה. אין מעשה זה אחד הגורמים שסייעו לנס, ואף אינו אחד הפרטים שהתהפכו בעקבות הנס. מעשה זה הוא הגורם שהביא לנס והוא הסיבה היחידה, יחד עם העימות הראשון, להתהוות הנס. אם נבוא לחפש לו מקבילה בחלקה הראשון של המגילה, נמצא אותה בעימות הראשון שבינו לבין מרדכי, בשעה שמרדכי נצטווה להשתחוות לו - ולא נכנע מפניו. ואולי אין זה מקרי שבשבעת הפסוקים המספרים על העימות הראשון בין המן לבין מרדכי (ג, א-ז) מופיעים שמם של מרדכי והמן שבע פעמים כל אחד.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק"  perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555